

Een schenking van Gerrit Cornelis van der Want aan de verzamelaar W. Bragge in 1869.

Ruud Stam

In het Nationale Pijpenarchief in Liverpool is een kopie aanwezig van een catalogus van Fiolet die in 1869 door Gerrit Cornelis van der Want aan de pijpenverzamelaar W. Bragge gezonden is voor diens collectie. De catalogus is ter ere van deze schenking van een fraai gedrukt voorblad voorzien. (zie afbeelding 1). Het betreft de catalogus uit 1846 van Louis Fiolet uit Saint-Omer.

Het gedrukte voorblad laat zien dat Gerrit van der Want er waarde aan hechtte om deze catalogus aan Bragge te kunnen zenden. Gerrit van der Want kon hiermee laten zien dat hij een moderne manufactureur van pijpen was die gevoelig was voor en meeding met de eisen van zijn tijd.

Hoe belangrijk dit was wordt duidelijk uit de onderstaande analyse van de mentaliteitsomslag onder de Goudse pijpenmakers in het midden van de jaren vijftig van de 19^e eeuw.

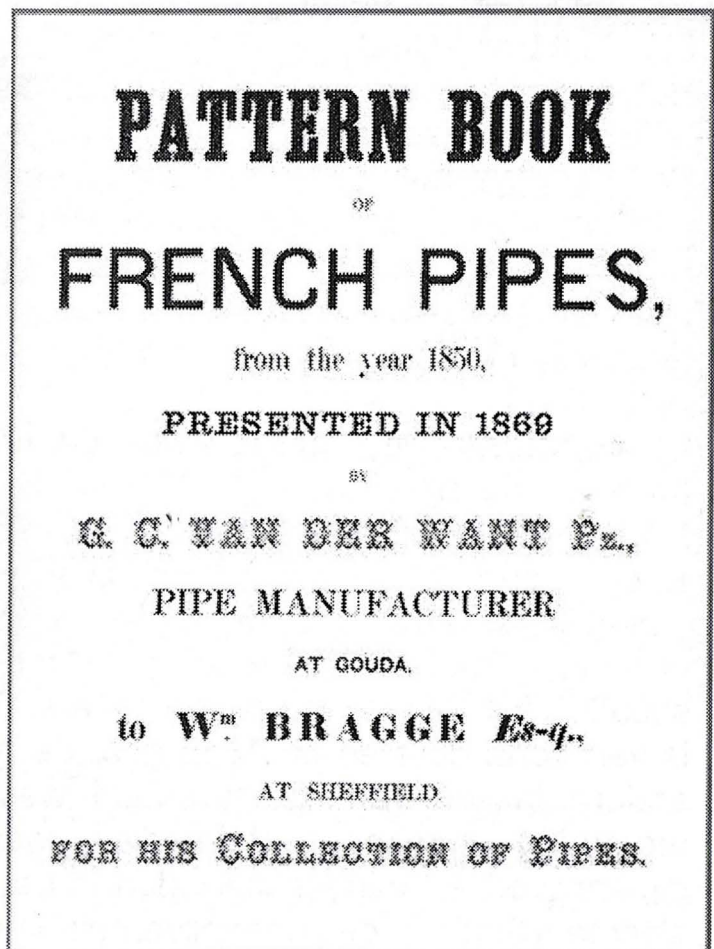
De economische situatie in de Goudse pijpennijverheid in de eerste helft van de 19^e eeuw.

Nadat de Franse troepen in november 1813 ons land verlaten hadden was er een korte opleving van de Goudse pijpennijverheid. Het was de eerste opleving na 1785. Een opleving echter die meer door inhaalvraag en hoop op betere tijden gevoed werd dan door een structurele verbetering van de situatie voor de Goudse pijpenmakers. De opleving van de pijpennijverheid is van korte duur en na 1815 gaat de neergang in Gouda weer verder. In andere takken van de nijverheid was pas na 1817 van een tijdelijke teruggang sprake.ⁱ Bovendien was het herstel in 1814 in de pijpennijverheid minder sterk dan in de gehele industrie. Na 1815 blijkt de slechte situatie in de pijpennijverheid in Gouda structureel te zijn. Zo waren er in 1813 nog 112 pijpenmakerijen in Gouda met 750 werknemers en steeg dit aantal in 1815 naar 123 maar daalde in 1816 naar 109.ⁱⁱ De toestand van de fabrieken wordt in 1816 als zeer kwijnend omschreven. Vooral de geringe uitvoer, merkimitatie en de buitenlandse concurrentie

ⁱ Zanden, Nederland 1780-1914, blz. 150.

ⁱⁱ Wit, "Statistische" blz. 45-96. Everwijn, Beschrijving, blz. 155. Sahn, KvK, inv. Nr. 106. De betrouwbaarheid van deze gegevens is beperkt, echter de cijfers geven een redelijke indicatie van het aantal bedrijven. Door de pijpenmakers zelf werd voor het jaar 1816 het onwaarschijnlijk hoge aantal van 3500 werknemers opgegeven. Opgave van C. Prince aan de KvK&F, Sahn KvK 343 nr. 129. Vermoedelijk is hier het potentiële en niet het werkelijke aantal opgegeven.

spelen de pijpenmakers parten.ⁱ Hoe ernstig de malaise van de pijpennijverheid en van de werknemers in Gouda was blijkt wel uit een beschrijving van de toestand in Gouda door Van Hogendorp. Hij bezocht Gouda in 1819 en hij beschrijft de slechte toestand van de Goudse nijverheid, in het bijzonder de potten- en pijpenmakerijen. Over de uitgehongerde toestand van de arbeiders in Gouda schrijft hij: *'Dit is wel geen zeldzaam verschijnsel in fabrieksplaatsen, doch hier evenwel treffender dan elders'*.ⁱⁱ Het proces van structurele groei van de economie na 1819 blijft in de Goudse pijpennijverheid uit.ⁱⁱⁱ De belangrijkste oorzaken zijn nog steeds de geringe export, hoge tolmuren, vervalsingen van het Goudse product en de terugloop van de binnenlandse vraag, ondermeer veroorzaakt door de opkomst van de sigaar en armoede van de stedelijke bevolking. Hoewel met name vanaf de jaren veertig de export sterk verbetert, betekent dit nog niet dat het goed gaat met de Goudse pijpennijverheid.^{iv} De prijzen in het buitenland zijn slecht en de buitenlandse centra kunnen goedkoper produceren dan Gouda. Er heerst grote armoede en het zijn slechts enkele van de grotere pijpenmakerijen waar de bazen een redelijk inkomen weten te verdienen.

ⁱ Zo worden in de opgave van Prince als middelen tot verbetering genoemd:

- Verbieden om het Goudse Wapen te stellen in andere plaatsen van ons Rijk.
- Het opheffen der belasting [op pijpen uit de noordelijke provincies] in de zuidelijke provincieën van ons Rijk.
- Het verbieden van de uitvoer van gereedschappen buiten het Rijk en ook binnen het Rijk zonder daarbij gevoegde certificaat van enige autoriteit alhier.
- Te verbieden het déboucheren (wegkopen) van werkvolk.
- De belasting op den invoer der vreemde pijpen exact in te vorderen.
- Gepaste vertogen bij andere mogendheden te doen, tot opheffing van het verbod of belasting op den invoer.

ⁱⁱ Hogendorp, Bijdrage, blz. 266 e.v.

ⁱⁱⁱ Zanden, Nederland 1780-1914, blz. 151 e.v.

^{iv} Anoniem, Statistiek van de handel en scheepvaart.

De heersende mentaliteit in de eerste helft van de 19^e eeuw.

Dat de teruggang van de Goudse pijpenproductie niet te wijten was aan Jan Saliegeest bij de pijpenmakers moge duidelijk zijn. Toch moet de vraag gesteld worden of de Goudse pijpennijverheid niet beter had kunnen presteren. Het beeld dat naar voren komt is dat van een sector die weinig vernieuwend was en waar modern ondernemerschap in hoge mate ontbrak en belemmerd werd door de gilderegels. Waren er tot het begin van de jaren twintig nog verschillende initiatieven van de commissarissen van het gewezen gilde gericht op het herstel van de oude vertrouwde toestand, na die tijd beperkten zij zich vooral tot de merkbescherming. Het college van commissarissen vergrijsd en is doof voor nieuwe ontwikkelingen en schermt zich af tegen nieuwe invloeden.ⁱ Er is geen oog voor de ontwikkeling van de vormgeving van de pijp in het buitenland en er is geen visie op het in de markt zetten van een alternatief voor de luxueuze en meer aan de tijd aangepaste vormgeving van de meerschuur en porseleinen pijp, ook niet toen in Frankrijk de figurale kleipijp al furore maakte.ⁱⁱ Passend in die tijd was ook dat nauwelijks buitenlandse reizen gemaakt werden om zich op de hoogte te stellen van de producten van concurrenten. Deelname aan tentoonstellingen vond eveneens nauwelijks plaats en ook zo kwamen er geen nieuwe impulsen bij de Goudse pijpenmakers binnen. Er werd niet geadverteerd. De consument (handel) moest maar naar het bedrijf toe komen.ⁱⁱⁱ Gouda liep dus hopeloos achter en klampte zich in deze slechte tijd wanhopig vast aan haar gewezen glorie en de hoge waardering die het Goudse product nog steeds had. Een brief van de Commissarissen van 13 oktober 1826 laat de werking van de remmende voorsprong duidelijk zien.^{iv} Niet alleen klagen zij in deze brief over de oneerlijke concurrentie en de slechte situatie van de Goudse pijpennijverheid. Nee zij doen dit vooral tegen de achtergrond van de hoge kwaliteit van de Goudse pijp die beschermd dient te worden. Niet alleen wordt gewezen op de historische positie van het Goudse product en de voormalige glorie van de Goudse pijpennijverheid, maar ook wordt gewezen op de waardering die de Goudse kwaliteitspijp op de nijverheidstentoonstelling van 1825 kreeg: *“dat de Pijpenfabrikeurs te Gouda hunne oude roem weten te handhaven heeft de tentoonstelling van Kunst en Vlijt te Haarlem in 1825 overtuigend bewezen, en doen zien hoeverre zij de Engelschen te boven gaan”*.^v De enige uitweg

ⁱ Duco, Goedewaagen, blz. 17.

ⁱⁱ Stam, politieke pijp, blz. 1164.

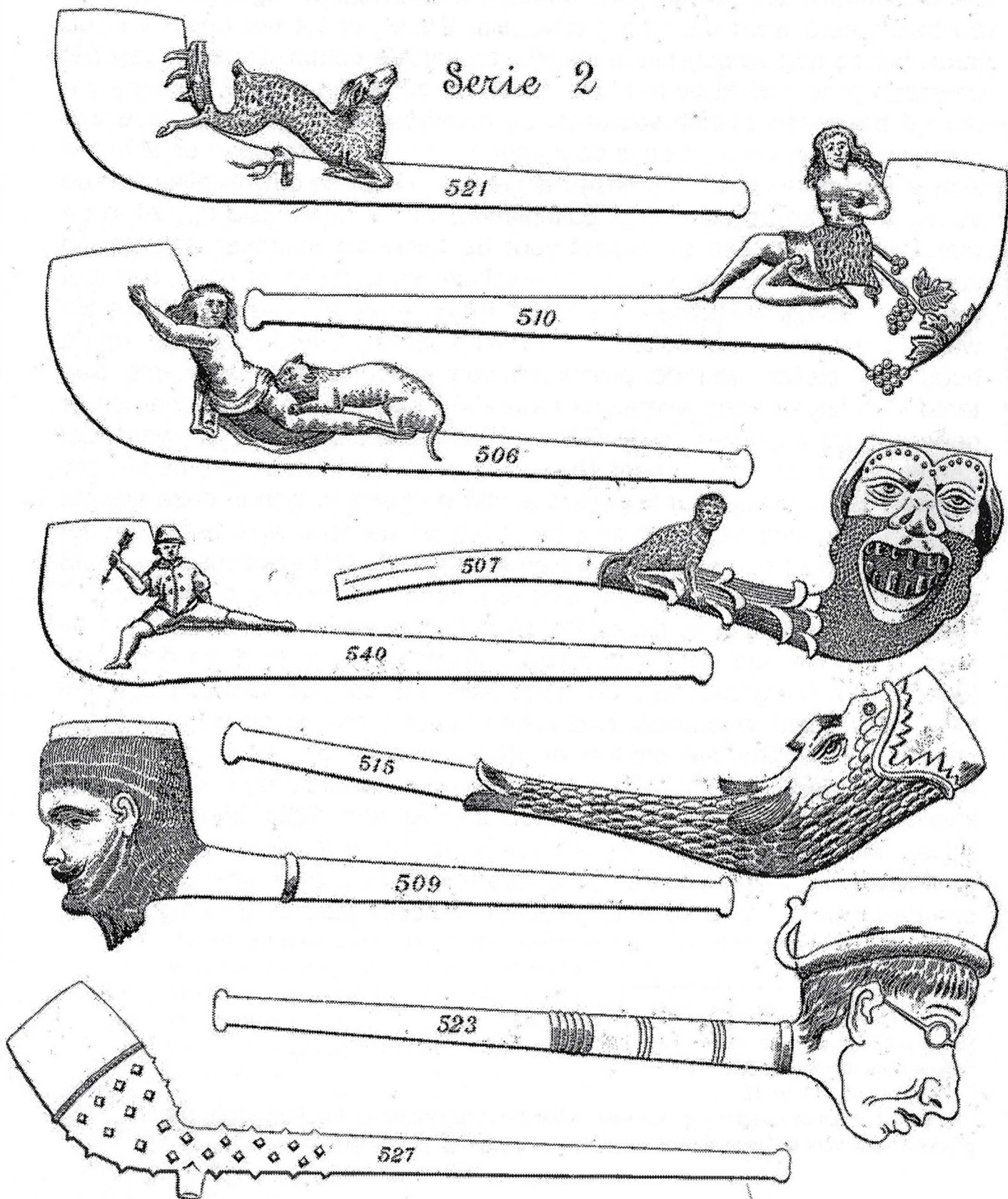
ⁱⁱⁱ Brugmans, arbeidende, blz. 70.

^{iv} Salm, inv.nr. 343, nr. 1h

^v De kwaliteit van de Engelse pijp was naar Hollandse standaard matig. Een vergelijking met de Franse producten zou voor de lange pijpen een vrijwel evenwaardige positie laten zien.

uit de malaise die door de pijpenmakers gezien werd was vasthouden aan de superioriteit van de lange Goudse pijp.

Serie 2

De verandering. in het midden van de jaren vijftig

In het Goudsch Kronijkske van 23 maart 1854 wordt verslag gedaan van een vergadering van fabrikanten, onder leiding van een commissie die de Goudse inzenders voor de wereldtentoonstelling van 1855 begeleidt.¹ Pieter Goedewaagen was uit hoofde van zijn functie in de Kamer van Koophandel en Fabrieken voorzitter van deze commissie. Uit het verslag blijkt voor het eerst dat de noodzaak tot vernieuwing wordt ingezien en dat oriëntatie op de zo concurrerende Franse pijpenindustrie plaats vindt. Omdat de toespraak van een van de commissieleden in deze vergadering het begin van de omslag in het denken van de Goudse pijpenmakers markeert zijn hier passages uit dit verslag opgenomen: *“Daarna worden eenige in Frankrijk vervaardigde pijpen, door een lid van het bestuur, aan de vergadering ter bezigtiging aangeboden en ter beschikking gesteld van de tegenwoordige H.H. Pijpenfabriekeurs, om daarnaar, vooral wat betreft de meer sierlijke figuren, een model te kunnen nemen.”*.... Spreker *“wekte zoo pijpen- als pottenfabrikanten op, - ten einde met de meer fraaije vormen, die men in het buitenland aan het fabriekaart wist te geven, te kunnen concurreren, en daardoor alleen hunne fabrieken voor den ondergang te behoeden, - zich toch vooral erop toe te leggen, dat den jeugdigen beoefenaars van hun vak les werd gegeven in de Teekenkunst, waartoe weinig kostbare gelegenheid alhier weldra, beter dan elders, zal openstaan. Hij prees – en te regt – de kennis der teekenkunde als het eenige middel aan, om de meer smaakvolle vormen en figuren van het buitenland te kunnen nabootsen, en alzoo ook aan hun fabriekaart die vooruitgang te geven, die de geest des tijds medebrengt.”*

Dat de Goudse pijpenmakers zich oriënteerden op de Franse pijp is niet verwonderlijk. Immers al in de jaren twintig van de 19^e eeuw kwam in Frankrijk de figurale pijp steeds meer in zwang. Geholpen door de Franse beeldhoudkundige traditie wisten fabrieken als Blanc-Garin, Fiolet en Gambier een product in de markt te zetten dat veel beter aansloot bij de Franse smaak en het levensritme van die tijd en dat met zijn fraaie vormgeving internationaal concurrerend was voor zelfs de meer luxueuze pijpen uit andere materialen.

De boven beschreven omslag in denken van de pijpenmakers past geheel in de veranderingen die in het midden van de 19^e eeuw in Europa plaatsvonden. In 1848 braken er in heel Europa revoluties uit. Ondermeer in Parijs, Wenen, Rome, Milaan, Berlijn en Dresden. Er waren barricaden, er werd gevochten en de doelen waren democratie en vrijheid. In Nederland

¹ Goudsch Kronijkske nr. 24, 23-3-1854.

was er geen opstand, maar de onrust in het buitenland was voor de Koning voldoende reden om in te stemmen met een nieuwe grondwet.

Niet deze revoluties, maar vooral de mentale verandering die gepaard ging met de onrust in Europa was bepalend voor de verdere economische toekomst. Er ontstond een nieuwe manier van denken. De cultuur van succes en praktisch nut won steeds meer terrein. De kranten en tijdschriften berichtten daar uitvoerig over. Beschouwingen over nieuwe technieken en ontwikkelingen speelden een belangrijke rol in het ontstaan van een bewustzijn dat gericht was op verandering. Immers zoals Auke van der Woud verwoordt: *'De lonen werden niet hoger en de prijzen van voedsel, kleding en een steeds langere rij consumentenartikelen werden niet lager door veel te lezen en te denken over het Goede, het Schone en het Ware, maar door mechanisatie en organisatie, door de aanhoudende strijd om de macht over ruimte en tijd'*.ⁱ Het uitvoerige bericht in het Goudsch Kronijkske in 1854 over de vergadering van pijpenfabrikanten, waar voor het eerst sprake was van een omslag in het denken bij de pijpenfabrikanten, past dan ook geheel in deze ontwikkeling. Oriëntatie op succes weerspiegelt zich zowel in de aanpassing van het assortiment van de pijpenmakers op een meer 'Franse leest' als ook op het verbeelden van onze nationale trots (b.v. Den Briel pijpen, Oranjepijpen, etc).

In de jaren die volgden verbeterde de toestand van de Goudse pijpenmakerij. Natuurlijk was de mentaliteitsverandering daarvoor niet alleen verantwoordelijk. Grote internationale vraag in de jaren vijftig tot zeventig, betere prijzen en de grote orders van internationale handelshuizen waren hier vooral debet aan. Echter het is de vraag of de Goudse pijpenmakers bij de internationale ontwikkelingen hadden kunnen aansluiten als het nieuwe denken niet doorgedrongen zou zijn tot de pijpenmakers en zij in hun besloten wereld waren blijven produceren.

Een van de gevolgen van de veranderde oriëntatie van de Goudse pijpenmakers was een grote, bijna explosieve uitbreiding van het assortiment. Hierbij lieten de pijpenmakers zich leiden door de wensen van de markt, maar bij de grotere bedrijven is ook de status van het bedrijf bepalend voor de samenstelling van het assortiment. Hoewel de calvinistische Hollander veelal de eenvoudige modellen met niet te veel opsmuk prefereerde, worden in de jaren zeventig door verschillende pijpenmakers, zoals Goedewaagen, Van der Want en Van der Maas, vaak verouderde, Franse en Belgische vormen aangekocht, om zo op de internationale markt mee te kunnen komen.ⁱⁱ (zie afbeelding 2). Binnen

ⁱ Woud, nieuwe wereld, blz. 81.

ⁱⁱ Duco, firma P. Goedewaagen, blz. 26, 27 en 59-62.

Nederland sloegen deze producten nauwelijks aan. Het verleende deze grote bedrijven bovenal status om deze pijpen in hun assortiment te hebben.¹

De schenking van een Fiolet catalogus aan Bragge was dan ook een mogelijkheid voor Gerrit van der Want om nog eens te benadrukken welke status zijn bedrijf had en hoezeer het een modern bedrijf was. Het was dan ook niet passend om deze catalogus alleen met een begeleidend briefje naar Bragge te zenden. Nee, een fraai gedrukt voorblad onderstreepte nog eens het belang van de gift en van het bedrijf van Gerrit van der Want.

Literatuur:

- Anoniem: Statistiek van de Handel en Scheepvaart van het Koninkrijk der Nederlanden. 1846-1915.
- Brugmans, I. J.: De arbeidende klasse in Nederland in de 19^e eeuw. 1813-1870. 11^e druk, 1978.
- Duco, D. H.: Koninklijke Goedewaagen, 1779-1982. Een veelzijdig ceramisch bedrijf. Amsterdam, 1999.
- Duco, D. H.: Firma P. Goedewaagen & Zoon. Fabrikantencatalogus uit 1906 voorzien van historische inleiding en verklarend naamregister. Amsterdam, 2000.
- Everwijn, J. C. A.: Beschrijving van Handel en Nijverheid in Nederland. Den Haag, 1912.
- Hogendorp, G. K. van: Bijdrage tot de huishouding van staat in het Koninkrijk der Nederlanden. Zaltbommel, 1854.
- Stam, R. D.: De veranderde positie van de politieke pijp door de eeuwen heen. PKN 22(87), 2000.
- Wit, B.: "Statistische" gegevens over de Goudse nijverheid in het eerste kwart van de 19^e eeuw. De Schatkamer 10(3), 1996.
- Woud, A. van der: Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland. Amsterdam, 2007.
- Zanden, J. L. van en Riel, A. van: Nederland 1780-1914. Staat, Instituties en Economische Ontwikkeling. Amsterdam, 2000.

Afbeelding 1: Het voorblad.

Afbeelding 2: Bladzijde uit catalogus nr. 3 van Goedewaagen: serie 2. De nummers 506, 507, 509, 510, 521, 523, 540 zijn door Goedewaagen aangekocht van Duméril .

¹ De aankoop van vormen in 1880 bij ondermeer Duméril wordt volgens Duco, Goedewaagen, blz. 44 en 45, een kassucces, door uitbreiding van de export naar België en Frankrijk. Helaas wordt deze stelling niet onderbouwd en is deze in strijd met de Statistiek voor de Handel en Scheepvaart. Er is in deze jaren zelfs geheel geen export naar Frankrijk.